

החברה החרדית והאינטרנט: מבחן ביטולה של הקידומת הייחודית לטלפון הסלולרי הכשר

שלמה בלאק | 13 בפברואר, 2022 | גיליון 1555

בימים אלו מתארגנת מחאה נרחבת בקרב החברה החרדית בישראל נגד הרפורמה ששר התקשורת מבקש לחולל בתחום הסלולר הכשר: שקיפות בקבלת ההחלטות של ועדת הרבנים לענייני תקשורת וביטול הקידומת המזהה את מספרי הטלפון הכשרים. כוונת הרפורמה, בפרט ביטול הקידומת, עוררה בקהילה החרדית מחאה המאחדת את מרבית תתי הקהילות והחוגים. במאמר זה נסקרת תפיסת האיום שיוצר האינטרנט בחברה החרדית ונבחנת יעילותן של פעולות שננקטו עד כה על ידי הקהילה ומנהיגיה כדי לבלום איומים על ייחודיותה והתבדלותה. המאמר מסוכם בקביעה כי מרבית חברי הקהילה החרדית בישראל משתמשים ברשת האינטרנט על פי הדפוסים המגבילים, המאושרים על ידי ההנהגה, וכי כפיה מבחון של מהלכים שתכליתם לשלב בין הקהילה לציבור הכללי במדינה לא ישיגו תוצאות חיוביות.

מערכת היחסים המורכבת בין החברה החרדית לבין החברה הכללית בישראל מבוססת בעיקרה על תפיסת החרדים את עצמם כיהדות האותנטית מול החברה המודרנית. החרדים בוחרים להתבדל מהחברה הישראלית בתחומים רבים, כשעצם ההתבדלות מהווה סממן בולט בתפיסתם העצמית. על מנת לשמר את ההתבדלות, הקהילה החרדית בנתה סביבה "חומות" האמורות לחצוץ ולבדל בינה לבין הקהילות האחרות. הפרדה מכוונת זו באה לידי ביטוי בתחומים מגוונים, ביניהם מגורים במרחבים נפרדים, מערכת חינוך ייעודית, עיתונות מגזרית, הימנעות מהזדהות עם סמלי המדינה, סירוב להתגייס לצה"ל, סגנון לבוש ייחודי וניסיונות להימנע מקשר לא הכרחי עם אוכלוסייה שאינה חרדית.

לאורך שנים עמדו חומות ההתבדלות בפני אתגרים של ניסיונות חיצוניים ופנימיים לייצר שילוב בין החרדים לאוכלוסייה הכללית. מול אלה מתמקדת המנהיגות החרדית בחיזוק החומות, תוך שהיא פוקחת עין ומודעת לצרכיה המתעדכנים של הקהילה ויוצרת עבורה פרקטיקות אלטרנטיביות "כשרות". כך, למול האיום הגלום בתחומי התקשורת הכתובה והמשודרת הם יצרו חלופות בדמות רדיו ועיתונות חרדים. כך גם בשנים האחרונות, מול איום האינטרנט.

נראה כי האינטרנט נתפס כאיום עוצמתי במיוחד, גם בהיותו פלטפורמה המונית, זמינה ואטרקטיבית, המאפשרת גישה באופן פרטי ואנונימי למסרים, טקסטים, תמונות ואף לאינטראקציות חיצוניות ובלתי מבוקרות, שבהן רב מאד התוכן המאתגר. האינטרנט מוצג כמערך אימתני שבכוחו למוטט את חומות ההתבדלות, הן בשל החשיפה לתכנים שאינם

הולמים והן בשל החשיפה למסרים שיש בהם ביקורת על ההנהגה החרדית, כלומר על איתנות מבנה הקהילה כולה.

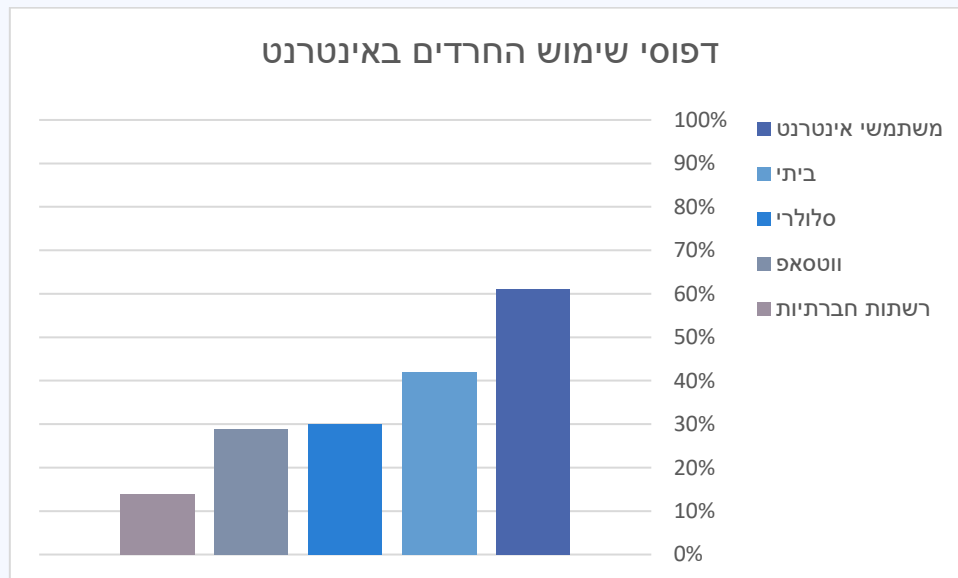
כתגובה לאיומים אלה, הקהילה החרדית הכריזה מלחמה נגד השימוש באינטרנט. בתחילה אסרו הרבנים את השימוש באינטרנט מכל וכל. עם השנים, כאשר הלך וגבר הצורך היום-יומי בשימוש ברשת, הבינו הרבנים שעליהם למצוא פתרון מעשי שיאפשר את הקיום החרדי היום יומי לצד האינטרנט. במקביל להחרפת הגינוי, התירו הרבנים ליחידים, באופן פרטני, להשתמש ברשת האינטרנט לצרכי פרנסה, וגם זאת תחת מגבלות שונות. מאוחר יותר, כאשר השימוש באינטרנט הפך כמעט להכרח לחלקים גדולים בציבור, התפתחו יוזמות פרטיות שהציעו תשתיות אינטרנט מסוננות למחשב הביתי ולטלפון הסלולרי. תשתיות אלו הותרו לשימוש תוך הגבלתן לצרכי פרנסה בלבד, כאשר הודגש שגם באינטרנט כשר ומסונן יש להשתמש שלא בפומבי ובמידה מינימלית.

במקביל הוקם ועד הרבנים לענייני תקשורת, כעמותה שפיתחה (ביחד עם הספקיות הסלולריות) טלפונים ניידים כשרים. למספרי הטלפון של המנויים לתוכניות אלה הוצמדה קידומת ייעודית שנועדה לזהות את המכשיר ככשר. מכשירים אלה חסומים לשימוש ב-SMS, וידיאו, רדיו, מצלמה ואינטרנט. המכשירים הכשרים חסומים גם לקשר דו-צדדי עם מכשירים שהוגדרו על ידי העמותה כנושאים תוכן פסול. כן פותחו מכשירי סלולר המשמשים לצורכי פרנסה, שלהם יש אמנם גישה לאינטרנט, אך זו מוגבלת לדואר אלקטרוני, לווטסאפ ולאתרי אינטרנט ספציפיים שאושרו על ידי הרבנים.

בשנים האחרונות הופנתה ביקורת רבה כלפי ועד הרבנים לענייני תקשורת, על כך שהוא פועל, על פי הטענות, באופן שרירותי ומשיקולים שאינם תמיד לגופו של עניין. ביקורת זו מהווה רקע ליוזמה של שר התקשורת, יועז הנדל, מאוגוסט 2020, לערוך רפורמה בתחום הסלולר הכשר. זו כוללת שני שינויים מרכזיים: הראשון, לצורכי שקיפות, נדרש מוועד הרבנים לפרסם בפומבי את רשימת הקווים החסומים, עם הסבר מנומק לסיבת החסימה. השינוי השני דורש לאפשר לכרטיסי סים כשרים לעבוד מול מכשירים שאינם כשרים ולהיפך. שר התקשורת מסביר את נחיצות הרפורמה בתפוצה הרחבה של השימוש באינטרנט בקהילה החרדית (לדיו, יותר מחמישים אחוזים). הרבנים לעומתו טוענים כי מרבית החרדים המשתמשים באינטרנט, עושים זאת באופן מסווג וזהיר לצרכי פרנסה בלבד, והחלטת השר מתבססת על נתונים שאינם משקפים היטב את המציאות.

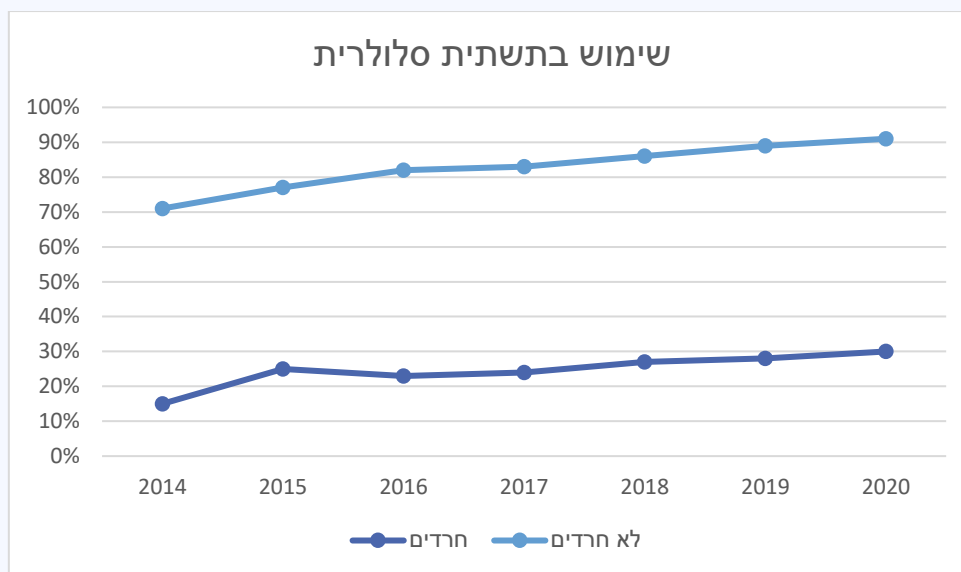
ואכן, נראה שיש פרשנות שונה של הצדדים לנתוני השימוש של חרדים באינטרנט. הסקר החברתי של הלמ"ס מ-2020 מצא כי 61 אחוזים מהחרדים משתמשים באינטרנט. שר התקשורת גורס כי נוכח תפוצה רחבה זו, אין מקום להמשיך את תוכניות הסלולר הכשר וכי הרבנים אינם מודעים לשיעור הגבוה של חרדים המשתמשים באינטרנט. אולם, עיון מדוקדק בנתונים מראה שיש הבדל מהותי בין האינטרנט הביתי לאינטרנט הסלולרי. על פי ה-למ"ס, 70 אחוזים מהקהילה החרדית אינם מחזיקים בטלפון סלולרי בעל גישה לאינטרנט ו-85 אחוזים

מתנזרים לחלוטין משימוש ברשתות החברתיות כגון פייסבוק, אינסטגרם ולינקדאין (ראו תרשים 1). יתר על כן, עיקר השימוש באינטרנט נעשה על גבי התשתית הביתית, שעל פי מכון הסקרים החרדי אסקריא (2021), כ-78 אחוזים מהתשתיות הללו הן מסוננות ומוגבלות לגישה בלעדית לאתרים חיוניים או תורניים. על פי נתונים אלה, ניתן להניח שמרבית החרדים המשתמשים באינטרנט עושים זאת בעיקר לצרכי פרנסה.

תרשים 1: דפוסי השימוש של החרדים באינטרנט (הסקר החברתי של ה"למ"ס, 2020)

בקהילה החרדית פנימה יש לנתונים אלה משמעות מכרעת. ההנהגה החרדית אינה מתעלמת מהצורך של חברי הקהילה להשתמש באינטרנט והרבנים אינם מכחישים את העובדה שהאינטרנט הוא כלי נחוץ להתנהלות היום-יומית. כבר בשנת 2014 התירו הרב קנייבסקי והרב קרליץ את השימוש באינטרנט הסלולרי הכשר לצרכי פרנסה, צעד שפתח את השער לרכישת שירותי אינטרנט כשרים לאותם חרדים הזקוקים לאינטרנט לפרנסתם ונשמעים לדברי רבותיהם. לכן, עצם השימוש באינטרנט בתצורתו המוגבלת אינו מעיד, לפי הגרסה החרדית, על פריצת חומות ההתבדלות. נזכיר עוד כי קודם להיתר הרבני, שיעור החרדים שהשתמשו באינטרנט הסלולרי עמד על 15 אחוזים, כאשר לאחר מתן ההיתר הוא הוכפל ועומד עתה על 30 אחוזים (ראו: תרשים 2). כך, כיום עדיין רק 15 אחוזים מהחרדים משתמשים ברשתות האינטרנטיות החברתיות שלא על פי הנחיות הרבנים.

תרשים 2: שימוש באינטרנט הסלולרי בין השנים 2014-2020 (ה-למ"ס, 2020)

אם כך, ניתן לומר שעד כה האסטרטגיות החברתיות והפרקטיקות הטכנולוגיות שאותן נקטו הרבנים התבררו כיעילות למדי. הקהילה החרדית מצליחה, רובה ככולה, להמשיך לשמור על העקרונות המבדלים לפי תפיסתה, תוך שימוש מושכל ומוסכם בטכנולוגיות הזמינות לצורך יצירת ההפרדה הנדרשת. מול אלה, צעדיו של שר התקשורת, ובפרט השינוי השני אותו הוא מבקש להחיל – התאמת סים בעל מספר כשר למכשירים שאינם כשרים – עוררו תגובות שליליות קשות מצד המנהיגות החרדית, שהפליגה להגדיר אותו "כאיום החמור אף מהשואה". לדידם, מהלך זה יבטל את כשרות הטלפונים הסלולריים וייצור מצב בו הקהילה החרדית לא תוכל לאפיין את 'תעודת הזהות' של חבריה וכך תיפגע חומת ההתבדלות החרדית.

ניסיון העבר הוכיח שבדומה לקבוצות מיעוט אחרות, הקהילה החרדית מקצינה את עמדותיה מול ניסיונות מצד הממסד לייצר אצלן שינוי והשתלבות כפויה. בנסיבות אלה, ספק אם כפיית ביטול הקידומת האחידה לטלפונים הסלולריים הכשרים תצלח. אכן, יש למצוא דרכים להתמודד עם סוגיות השקיפות של ועדת הרבנים, אך יש לעשות זאת ללא פגיעה מיותרת בחופש של חרדים לשמור על עקרונותיהם. עצם הדיון, וודאי ניסיון לייצר מצב כפוי, רק מעצים את חומת ההתבדלות ואת החשדנות של הקהילה החרדית כלפי הממסד המדינתי וכלל הציבור. זאת, בעיקר בנתונים הפוליטיים הנוכחיים, כשהחרדים אינם שותפים לקואליציה וחלקם הגדול חשים מודרים. התפתחות זו אינה עולה בקנה אחד עם הצורך בחיזוק הסולידריות החברתית המעורערת.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט